

Česká versifikace a generativní metrika

Petr Plecháč

Tak jako je rodilý mluvčí anglického jazyka schopen rozlišovat mezi gramatickými a negramatickými větami, aniž by si byl vědom pravidel, která mu to umožňují, dokáže zkušený čtenář anglické poezie rozlišovat mezi přijatelnými a nepřijatelnými příklady určitého metra, aniž by musel mít v malíčku metrickou teorii. A tak jako se lingvista snaží vyložit pravidla, která jsou základem soudů rodilého mluvčího, spatřuje generativní metrik svůj úkol ve formulování pravidel, která umožňují soudy o metričnosti. [...] Pravidla by měla zachycovat všechny logicky konzistentní prvky takových soudů, a lze-li dva nebo více z nich vysvětlit pravidlem jediným, pak je takové pravidlo důležitým zobecněním a může naznačovat cestu k základním principům, jimiž se řídí metrická forma.

Derek Attridge¹

Metrická teorie Morrise Halleho a Samuela Jaye Keysera, představená čtenářům *Aluze* v tomto čísle studií „Teorie metra“,² nezůstala bez vlivu ani na českou versologii. Již v první polovině sedmdesátých let se Miroslav Červenka³ pokusil zpřesnit Halleho pravidla ruské versifikace⁴ a vztáhnout je i na versifikaci českou. V pozdějších pracích propojuje Červenka generativní přístup s tradičním přístupem statistickým, a to zejména v monografii o daktylu⁵ a v posmrtně vydané práci *Kapitoly o českém verši*,⁶ kde podává definiční verzi pravidel české versifikace.

Východiskem pro jejich stanovení je rozsáhlý, desítky let vytvářený korpus analyzovaného materiálu. „Ve shodě se specifickou povahou českého, resp. slovanského verše i tradicí slovanské metriky a na rozdíl od západní metriky generativní se silně uplatnil statistický zřetel a k němu náležející preferenční pravidla, směřující k rozlišení typických a převládajících rytmických konfigurací a konfigurací, které se vyskytují méně často, zřídka nebo výjimečně.“⁷

Vlastní metrická pravidla (korespondenční pravidla a kontextová omezení) jsou rovněž stanovena pomocí statistiky: jev, který se objevuje v méně než pěti procentech zkoumaného materiálu, je chápán jako nemetrický. Podmínky metričnosti českého verše jsou tak shrnuty do následujících bodů:⁸

K1	Každé pozici schématu odpovídá jedna a jen jedna slabika.
K2	Po určeném počtu pozic následuje mezislovní předěl.
K3	Silné pozici odpovídá přízvučná nebo nepřízvučná slabika.
K4 (j,t)	Slabé pozici metra odpovídá nepřízvučná slabika nebo přízvučné jedno slabičné slovo.
KO1 (j,t)	Slabé pozici může odpovídat přízvučná slabika jen v případě, že odpovídá přízvučná slabika také následující pozici silné.

K5	Slabým pozicím za poslední silnou pozicí odpovídají nepřízvučné slabiky.
K6 (t)	První silné pozici v trocheji odpovídá přízvučná slabika.
P1 (j)	Při obsazování první slabé pozice v jambu se preferují jednoslabičná slova.
K7 (d)	Silné pozici metra odpovídá přízvučná slabika.
KO2 (d)	Pokud silné pozici neodpovídá jednoslabičné slovo, neodpovídá následující slabé pozici přízvučná slabika.
KO3 (d)	Pokud silné pozici neodpovídá přízvučná slabika, neodpovídá přízvučná slabika ani předchozí slabé pozici.
P2 (d)	Při obsazování silné pozice, jež je první pozicí schématu, se preferují přízvučné slabiky.
P3 (d)	Při obsazování silné pozice, jež je poslední pozicí schématu, se preferují přízvučné slabiky.
P4 (d)	Při obsazování koncové pozice daktylských veršů zakončených dvěma slabými pozicemi se preferují nepřízvučné slabiky.

Problémem této koncepce ovšem zůstává to, že nerozlišuje, které rytmické konfigurace se vyskytnou sporadicky kvůli své nemetričnosti a které jsou periferní i mimo veršovanou řeč, ale vyskytnou-li se už v básni, daný metrický kontext nenarušují (viz příklady níže). Striktní uplatnění by dále vylučovalo například výskyt mezivětných předělů uvnitř verše⁹ (1), ačkoliv se jedná pouze o logický důsledek průměrné délky české věty a preference meziveršových předělů odpovídajících předělům syntaktickým.

- (1) *Naslouchám v temno. Dávné epopeje
tam duní kladiv kyklopickým třeskem*¹⁰

Ve shodě s Hallem a Keyserem by také bylo možné předpokládat, že některé realizace jsou sice podle obecných pravidel přípustné, ale vyskytují se ojediněle kvůli vysoké míře komplexnosti.

Všechna pravidla by navíc měla mít obecnou platnost. Téměř úplné oddělení dvoudobých a třídobých rozměrů totiž implikuje poněkud zavádějící představu o metrickém povědomí; čtenář zvyklý výlučně na jamb a trochej by při první zkušenosti s daktylem nebyl ochoten vnímat text jako metricky normovaný a naopak.

Výše uvedená pravidla se z těchto důvodů pokusíme zpřesnit a systematizovat. Pro přehlednost budeme v dalších výkladech užívat i formálního zápisu. Jelikož je ale způsob zápisu značně nejednotný, vytváříme zde *ad hoc* synkretický systém,¹¹ který nejlépe odpovídá našim potřebám: „S“ a „W“ standardně označují metricky silnou a metricky slabou pozici („X“ zastupuje jak „S“, tak „W“), „[+AKC]“ / „[-AKC]“ označují přízvučnou / nepřízvučnou slabiku, „[+INI]“ / „[-INI]“ počáteční / nepočáteční slabiku slova, „#“ meziveršový předěl, „—“ jev bezprostředně následující, resp. předcházející, „- -“ nejbližší následující, resp. předcházející pozici daného druhu a „/“ nutnou podmínku.

1. Dvoudobé rozměry

Nezpochybnitelnými pravidly jsou bezesporu K1 a K2. Skutečnost, že nestejnoslabičnost veršů nebo rozdělení slova meziveršovým předělem je v české poezii jevem marginálním, nelze zdůvodnit žádnými vnějšími faktory. Tato pravidla, která de facto určují sylabickou složku sylabotonismu, proto nelze při popisu českého verše za žádných okolností zanedbat. K1 je ovšem možné úsporněji opsat i tak, že definujeme podmínky, za nichž lze určitou pozici obsadit (jednou a jen jednou) slabikou s danými vlastnostmi. Pro silné pozice zatím žádné podmínky zavádět nemusíme (K3), a proto: (I) *První pozice schématu je vždy obsazena slabikou stojící na počátku slova a (II) silné pozici odpovídá přízvučná nebo nepřízvučná slabika.*

- I. #—X \cong [+INI]
II. S \cong [+AKC] \vee [-AKC]

Pravidlo K4 je plně obsaženo v KO1, které navíc přidává požadavek přízvukování následující silné pozice. Sám Červenka si je ostatně této nadbytečnosti vědom a doporučuje K4 explicitně uvádět „alespoň ve výkladech verše širšímu publiku“, které si „naráz neuvědomí implikace takového podmíněného výroku“.12 Domníváme se ale, že právě uvedené kontextové omezení je mnohem bližší způsobu, jakým funguje metrické povědomí – na rozdíl od K4 je totiž platné pro *všechny* slabé pozice *všech* rozměrů. První pravidlo pro slabé pozice vyřazující nemetrické útvary jako např.

(2) *A Úpa byla rozvodněna*¹³
WSW SW S W S W

(*2) → *A byl rozvodněn potok*
W S W S W SW

proto zní: *Slabé pozici odpovídá nepřízvučná slabika, případně přízvučná slabika za podmínky, že následuje silná přízvukovaná pozice.*

III W ≅ [-AKC] ∨ [+AKC] /
III.a —S ≅ [+AKC]

Klauzule

Specifické postavení zaujímá slabá pozice v klauzuli ženských veršů. Zatímco uvnitř verše je oslabení rytmičnosti akcentuací slabé pozice vyváženo obligátním přízvukováním následující pozice silné, na konci verše tato možnost schází, a zřejmě proto jsou takové konfigurace pocítovány jako nemetrické.

(3) *V plyn uhelný se v řasy záclon tiskl*¹⁴
W S W S W S W S W

(*3) → *Tiskl se v řasy záclon v uhelný plyn*
W S W S W S W S W S W

Kvůli diskvalifikaci takových realizací zavádí Červenka K5. Je ale třeba si uvědomit, že toto je zakotveno už v základním pravidle přízvukování slabých pozic (KO3, zde III.a), které vyžaduje přízvuk na následující pozici silné. Po dané pozici už žádný iktus nenásleduje, a proto můžeme K5 považovat za nadbytečné.

Existuje však určitá konfigurace, v níž přízvukování poslední slabé pozice není, zdá se, v rozporu s metrickou normou. Výše zmíněné oslabení rytmičnosti může být totiž vyváženo přízvukem na silné pozici *předcházející*:

(4) *Z mého lidu jeden drak ty*¹⁵
S W SW S W S W

Téměř zanedbatelný výskyt obdobně stavěných veršů lze vysvětlit jak vysokou mírou komplexnosti, tak jazykovou podmíněností; souvýskyt dvou přízvučných monosylab je ve veršové klauzuli nepříliš pravděpodobný. K tomu je třeba připočítat i značné technické obtíže při rýmování (norma zde vyžaduje rýmy lomené).16

U některých autorů se ale objevují i verše, které vycházejí vstříc oslabené rytmicizaci pouze mezislovním předělem; poslední silná pozice je obsazena nepřízvučným monosylabem:

(5) *Básníci milovaní. Ale kdo ví*¹⁷
W SW S WS W SW S W

(6) *A je to krůpěj krve! Leč ne*¹⁸
WS WS W S W S W

Přestože jsou tyto rytmické konfigurace bezpochyby vysoce komplexní a ne každý čtenář by je byl ochoten akceptovat jako metrické, navrhuje je zahrnout do pravidla pro veršovou klauzuli, neboť (jak uvidíme dále) rytmotvorná úloha mezislovního předělu se neomezuje pouze na ně, proto: *Slabá pozice může být obsazena přízvukem za podmínky, že následuje meziveršový předěl a poslední silná pozice je obsazena slabikou stojící na počátku slova.*

III.b $- \# \wedge S - - \cong [+INI]$

Incipit

Zavedení K6 zdůvodňuje Červenka nízkou frekvencí: „Náš materiál desítek trochejských souborů svědčí, že se překračuje četnost veršů s nerealizovaným prvním iktem jen ojediněle a jen o malinko naši konvenčně stanovenou hranici konstanty, tj. 5 %. [...] Eo ipso jsme tedy dokonce nuceni zavést speciální korespondenční pravidlo.“¹⁹ Poznamenejme, že stejně jako souvýskyt dvou přízvuchých monosylab je i konfigurace nepřízvuchého a přízvuchého monosylaba, která je v tomto případě jedinou možnou (vzhledem k výše přijatému III.a), v češtině značně neobvyklá. Červenka argumentuje Mathesiovou statistikou,²⁰ která uvádí 20% zastoupení vzestupných taktů na počátku vět. Tato statistika ovšem počítá s *jakýmikoliv* předrážkovými takti. Uvážíme-li pravděpodobnost souvýskytu předrážky a přízvuchého monosylaba jako součin jejich dílčích frekvencí (5 %; 5 %)²¹, bude výsledkem přibližně jedna čtvrtina procenta. Mathesiovy údaje pak implikují, že na počátku vět je frekvence výskytu vzestupných taktů oproti jejich celkovému zastoupení zhruba čtyřnásobná. Za předpokladu většinové shody veršového a syntaktického členění by tak pravděpodobnost výskytu taktu xX v trochejském incipitu měla odpovídat jednomu procentu. Frekvence ve verších, která je naznačena ve výše citovaném, tedy dokonce značně přesahuje jazykovou podmíněnost, a není proto nejmenší důvod předpokládat, že by nepřízvuchá realizace první pozice trocheje představovala v metrickém povědomí výjimku z pravidla II. Málokdo by se ostatně pozastavoval nad pravidelností veršů:

(7) *A máš sestru jenom / v našem oku kalném*²²
S W S W S W S W SW S W

(8) *A pás mlhy zlaté splývá s domy, mosty, s vížek řadou*²³
S W S W S W S W S W S W S W S W

Pro realizaci první slabé pozice jambu existují v české versifikaci tři varianty: bezpříznaková anakruze (9), přízvuchné monosylabum podle pravidla III.a (10) nebo přízvuk tříslabíčního taktu (11):

(9) *A šírou dálkou tma je pouhá*
WSW S W S WS W

(10) *Slyš! Za horami sladký hlas*
W S WSW S W S

(11) *Pronikl nocí temnou*²⁴
W SW S WS W

Kvůli poslední zmíněné možnosti zavádí Červenka P1, které ale omylem²⁵ povoluje kromě trisylab i jakákoliv jiná polysylaba. *Ex definitione* by tak byly následující permutace chápány jako izometrické realizace sedmistopého jambu:

(12) *Zpěv staletími bloudící táh' naší touhy snem*²⁶
W S WSW S WS W S WS W S

(*12) *→ Touhy snem naší táh' zpěv staletími bloudící*
W S W S WS W S WSW W S W

- (**12) → *Staletími zpěv* bloudící táh' naší touhy snem
W S WS W S WS W S W S W S

Tento zřetelný lapsus je potřeba opravit tak, aby pravidlo pro jambický incipit povolalo pouze polysyllaba tříslabičná, tedy: *Slabá pozice může být obsazena přízvukem za podmínky, že předchází meziveršový předě²⁷ a přízvuk stojí na počátku tříslabičného taktu, po kterém následuje přízvukovaná silná pozice.²⁸*

III.c #– ^ –[-AKC]–[-AKC]–S ≅ [+AKC]

2. Daktyl

Základním pravidlem daktylských rozměrů je pro Červenku obligátní přízvukování vnitroveršových silných pozic (K7). Důvodem pro přijetí tohoto pravidla je zanedbatelná frekvence potřebných šestislabičných taktů a jejich „rytmická neurčitost“.²⁹ Netřeba již snad zdůrazňovat, že rytmické konfigurace, které jsou málo frekventované i mimo oblast verše, nelze a priori pokládat za nemetrické. O vztahu těchto úseků k abstraktní osnově pak nelze rozhodovat na základě jediné řádky, ale vždy pouze v daném metrickém kontextu, který je schopný i takto „rytmicky neurčitě“, avšak jeho základním pravidlům neodporující verše pojmout jako izometrické:

- (13) *Do nevrátima mé mládí, má láska,*
S W W S W W S W W S W
v popelu sivém již poslední praská³⁰
S W W S W W S W W S W

- (14) *Vězněné myšlenky. Mučí*
S W W S W W S W
prodírající se slunce³¹
S W W S W S W

Stejně jako u trochejského incipitu i zde navrhuje nevyjímat daktyl z obecného pravidla II, a to konečně i z toho důvodu, že v dvoudobých rozměrech jsou šestislabičné takty také legitimizovány:

- (15) *Jsou šíleny mé smysly peklem harmonie*
W S W S W S W S W S W S W
a chtěním po synthese hallucinovány³²
W S W S W S W S W S W S W

- (16) *A maně myslím na karafiáty,*
W S W S W S W S W S W
jež v létě vyssával tu paprsk zlaty³³
W S W S W S W S W S W

Kontextovým omezením KO2 ospravedlňuje Červenka běžnou licenci daktylu povolující obsadit poiktovou pozici dvouslabičným nebo jednoslabičným taktem za podmínky, že předcházející silná pozice bude obsazena monosylabem, ať už přízvučným (17) nebo nepřízvučným (18). Není-li tomu tak vzniká verš zřetelně nemetrický (*18).

- (17) *Rozmetá květy i sny jako smet³⁴*
S W W S W W S W W S W
- (18) *Pozvedám konvici – a měsíc potichu³⁵*
S W W S W W S W W S W W
- (*18) → *Pohlédnu na konvici, měsíc potichu*
S W W S W W S W W S W W

Zdá se, že se tu ocitáme před obdobným problémem jako v případě ženských klauzulí dvoudobých rozměrů. Oslabení rytmizace ne jednou, ale dvěma slabikami musí být pravděpodobně vyváženo nejen přízvukem na následující silné pozici, ale i monosylabem na pozici předcházející. Po zamítnutí K7 ale musíme nutnost přízvukování následující silné pozice zabudovat přímo do pravidla povolujícího přízvuk na poiktových pozicích, tedy: *Slabá pozice může být obsazena přízvukem za podmínky, že nejbližší nadcházející silná pozice je přízvukována a zároveň předchází slabika stojící na počátku slova.*

III.d – –S \cong [+AKC] \wedge [+INI]–

Zavedením tohoto pravidla jsme zachytili všechny možné realizace daktylských rozměrů, neboť zbývající KO3 povolující monosylaba na přediktových pozicích (19) a P2 povolující jambický incipit (20) jsou bezesbytku zahrnuta v III.a. P3, kterým Červenka vyjímá silnou pozici v mužských klauzulích z obligátního přízvukování (21) („v mužských daktylech vyžaduje nepřízvučná realizace posledního iktu celkem běžný čtyřslabičný takt“),³⁶ není třeba po zamítnutí K7 brát v úvahu. P4 reflektující možnost obsazení koncové pozice akatalektické klauzule přízvukným monosylabem (22) je implikováno v III.b, které stejně jako u dvoudobých rozměrů povoluje tuto možnost i u klauzulí ženských (23), (24), obojí však s podmínkou, že není-li oslabení rytmizace vyváženo mezislovním předělem před poslední pozicí silnou, vzniká útvar nemetrický (*20), (**20).

- (19) *V drahou mi školu zřím, pod okna rám³⁷*
S W W S W W S WW S
- (20) *A bol se nese tak krásně³⁸*
S W W S W W S W
- (21) *Mějž prs kryt krunýřem ocelovým³⁹*
S W W S WW S WWS
- (22) *Do roka jednou zří úsměv svět⁴⁰*
S WW S W W S W W
- (23) *O panské zvůli ten mur v⁴¹*
S W W S W W S W
- (24) *Šťastnější národ nech karneval miluje a zná⁴²*
S W W S W W S W W S WW S W
- (*21) *Kryjte si krunýřem ocelovým prs*
S WW S WW SWWS W
- (**21) *Kryjte si krunýřem ocelovým prsa*
S W W S WW SWWS WW

3. Závěr

Původních čtrnáct pravidel nezbytných k popisu české metrické normy jsme nahradili třemi složenými, respektive sedmi jednoduchými pravidly:

- I #–X \cong [+INI]
 II S \cong [+AKC] \vee [-AKC]
 III W \cong [-AKC] \vee [+AKC] /
 III.a –S \cong [+AKC]
 \vee
 III.b –# \wedge S– – \cong [+INI]
 \vee

III.c #— \wedge —[-AKC]—[-AKC]— S \cong [+AKC]

∨

III.d — -S \cong [+AKC] \wedge [+INI]—

- I První pozice schématu je vždy obsazena slabikou stojící na počátku slova.
 II Silné pozici odpovídá přízvučná nebo nepřízvučná slabika.
 III Slabé pozici odpovídá nepřízvučná slabika, případně přízvučná slabika za podmínky, že
- III.a následuje silná přízvukovaná pozice
nebo
 III.b následuje meziveršový předěl a poslední silná pozice je obsazena slabikou stojící na počátku slova
nebo
 III.c předchází meziveršový předěl a přízvuk stojí na počátku tříslabičného taktu, po kterém následuje přízvukovaná silná pozice
nebo
 III.d nejbližší nadcházející silná pozice je přízvukována a zároveň předchází slabika stojící na počátku slova.

Tato pravidla by měla být bez výjimky platná pro všechny rozměry české versifikace. Zavedení mezislovního předělu jako sekundárního rytmotvorného činitele, který se u Červenky nesystematicky objevuje pouze v jednom pravidle s omezenou platností (KO2), znamená zároveň určitý kompromis s východisky Jakobsonovými.⁴³ Zda je takový přístup skutečně legitimní, prokáží snad další výzkumy.

Poznámky:

- 1 Derek Attridge, *Rhythms of English Poetry*, New York, Longman 1982, s. 37–38. Přeložil P. P.
 2 Viz s. 58–85.
 3 Samizdatově. Rozšířená verze: Miroslav Červenka, „Halle-Keyserova teorie a slovanská metrika“, *Slavia* 59, 1990, s. 143–156.
 4 Morris Halle, „Žirmunskij's Theory of Verse: A Review Article“, *The Slavic and East European Journal* 12, 1968, s. 213–218.
 5 Miroslav Červenka, *Z večerní školy versologie IV: daktyl*, Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR 1999.
 6 Miroslav Červenka, *Kapitoly o českém verši*, Praha, Karolinum 2006.
 7 Tamtéž, s. 7–8.
 8 „K“ označuje korespondenční pravidlo, „KO“ kontextové omezení a „P“ pravidlo preferenční. Písmena v závorkách omezují platnost pravidla na jamb (j), trochej (t) nebo daktyl (d). Z pravidel preferenčních jsou uvedena pouze ta, která za určitých podmínek negují některé z pravidel korespondenčních. Kvůli přehlednosti dalších výkladů bylo pořadí a číslování jednotlivých pravidel změněno.
 9 Srov. údaje o výskytu meziveršových předělů (typ a) na vnitroveršových pozicích v tabulkách in: Miroslav Červenka – Květa Sgallová, „Verš a věta. Rytmičké a větné členění v české poezii druhé poloviny 19. století“, *Slovo a slovesnost* 58, 1997, s. 241–287.
 10 Jaroslav Vrchlický, *Zlomky epeje*, Praha, J. Otto 1886, s. 10.
 11 Sestaveno zejm. podle Morris Halle – Samuel Jay Keyser, „Chaucer and the Study of Prosody“, *College English* 28, 1966, s. 187–219. Paul Kiparsky, „Stress, Syntax, and Meter“, *Language* 51, 1975, s. 576–616. David Chisholm, „Generative Prosody and English Verse“, *Poetics* 6, 1977, s. 576–616.
 12 Miroslav Červenka, *Kapitoly o českém verši*, Praha, Karolinum 2006, s. 63.
 13 Jaroslav Seifert, *Dílo Jaroslava Seiferta, svazek 7*, Praha, Akropolis 2002, s. 128.
 14 Otokar Březina, *Svítání na západě*, Praha, Moderní revue 1896, s. 22.
 15 Petr Bezruč, *Slezské písně*, Praha, Spolek českých bibliofilů 1909, s. 25. Zvýraznil P. P.
 16 Srov. Miroslav Červenka, „Dekanonizace rýmu“, in: Marie Kubínová, Milena Vojtková (ed.), *Zvuk, význam, obraz. Poetika literárního díla 20. století*, Praha, Torst 2002, s. 127–161.
 17 František Hrubín, *Země sudíčka*, Praha, Československý spisovatel 1968, s. 122. Zvýraznil P. P.
 18 Vladimír Holan, *Oblouk*, Praha, Fr. Borový 1934, s. 10. Zvýraznil P. P.
 19 Miroslav Červenka, *Kapitoly o českém verši*, Praha, Karolinum 2006, s. 94.
 20 Vilém Mathesius, „K dynamické linii české věty“, in: týž, *Čeština a obecný jazykozpyt*, Praha, Melantrich, s. 257–276.

- 21 Viz Zdena Palková, *Fonetika a fonologie češtiny*, Praha, Karolinum 1996, s. 285.
- 22 Josef Václav Sládek, *Jiskry na moři*, Praha, Miličský a Novák 1880, s. 69. Zvýraznil P. P.
- 23 Antonín Sova, *Realistické sloky*, Praha, František Šimáček 1890, s. 41. Zvýraznil P. P.
- 24 Karel Hynek Mácha, *Máj*, Praha, Knihovna klasiků 1959, s. 30. Zvýraznil P. P.
- 25 Z kontextu je zřejmé, že P3 je skutečně zamýšleno jako povolení taktů pouze tříslabičných. Srov. zejm. Miroslav Červenka, *Kapitoly o českém verši*, Praha, Karolinum 2006, s. 91.
- 26 Otokar Březina, *Stavitelé chrámu*, Praha, Moderní revue 1899, s. 5.
- 27 Je třeba poznamenat, že do kategorie „meziveršový předěl“ je nutné zahrnout i předěly mezi poloverši v útvarech s obligátní cézurou, tj. vnitroveršové $W \cong [+INI]$ (zejm. alexandrin, ale i jiné jambické rozměry). Srov. např. „V tom kouzlu zármutku spí harmonie schvěná / v zjev její nádherný, **ve vzdechů** vír a žal, / spád vlasů rozpoután jí klesá na ramena, ;/ prs vlnou růžovou **ze sněhu** roucha vzplál“ (Jaromír Borecký, *Rosa mystica*, Praha, J. Otto 1892, s. 10. Zvýraznil P. P.).
- 28 Podmínka vyžadující, aby byl takt následován silnou pozicí, vylučuje tříslabičný takt na počátku daktylských veršů s předrážkou (WSWW...), kde je jedinou možnou realizací incipitu monosylabum (přízvučné i nepřízvučné).
- 29 Miroslav Červenka, *Kapitoly o českém verši*, Praha, Karolinum 2006, s. 44.
- 30 Petr Bezruč, *Slezské písně*, Praha, Spolek českých bibliofilů 1909, s. 77. Zvýraznil P. P.
- 31 Antonín Sova, *Vybouřené smutky*, Praha, Moderní revue 1897, s. 5. Zvýraznil P. P.
- 32 Otakar Theer, *Výpravy k Já*, Praha, Knihy nové doby 1900, s. 36. Zvýraznil P. P.
- 33 Stanislav Kostka Neumann, *Nemesis, bonorum custos*, Praha, S. K. Neumann 1895, s. 89. Zvýraznil P. P.
- 34 Bohdan Jelínek, *Dílo Bohdana Jelínka*, Praha, Československý spisovatel 1949, s. 125. Zvýraznil P. P.
- 35 Tamtéž, s. 132. Zvýraznil P. P.
- 36 Miroslav Červenka, *Kapitoly o českém verši*, Praha, Karolinum 2006, s. 44. V „generativněji“ pojaté monografii o daktylu je výjimka udělena i klauzulím ženským (viz Miroslav Červenka, *Z večerní školy versologie IV: daktyl*, Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR 1999, s. 15.).
- 37 Petr Bezruč, *Slezské písně*, Praha, Spolek českých bibliofilů 1909, s. 34. Zvýraznil P. P.
- 38 Tamtéž, s. 90. Zvýraznil P. P.
- 39 Tamtéž, s. 67. Zvýraznil P. P.
- 40 Tamtéž, s. 49. Zvýraznil P. P.
- 41 Tamtéž, s. 15. Zvýraznil P. P.
- 42 Tamtéž, s. 19. Zvýraznil P. P.
- 43 Viz Roman Jakobson, „Základy českého verše“, in: *Poetická funkce*, Jinočany, H&H 1996, s. 157–250.